

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וילך ויום כיפור, תשע"ג
מספר 985

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הסתרת פנים יאיר ברקאי

חוסר הבהירות ואי היכולת להבין את המאורעות מתורצים בדר"כ ב"הסתרת פנים". מצב זה נוצר כאשר אדם או עם נתונים במצוקה בשל התרחשויות שנראה כאילו אין הא-ל מעורב בהן. בפרשתנו מופיע התיאור של הסתרת פנים פעמיים, בשני פסוקים ברצף (לא: יז-יח):

וְחָרָה אַפִּי בּוֹ בַיּוֹם הַהוּא וְעִזְבוֹתַיִם וְהִסְתַּרְתִּי פְּנֵי מַקְהָם וְהָיָה לְאֹכֶל וּמִצָּאָהוּ רַעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל פִּי אֵין אֱ-לֹהֵי בְּקִרְבִּי מִצָּאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה. וְאָנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פְּנֵי בַיּוֹם הַהוּא עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה אֵל אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם.

רש"י מפרש: "והסתרת פני" – כמו שאיני רואה בצרתם". דהיינו מדובר בפרשנותו של האדם את המציאות שבה הוא שרוי; ה' נוכח בעת צרתו אך לא בדרך הנראית לאדם. **אבן עזרא** כותב בדרך דומה: "וטעם 'הסתרת אסתיר' – שאם יקראו אלי לא אענה. והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה". נוצר מצב שבו התנהלות ה' מול האדם אינה כהרגלה, או כפי שהאדם נוהג להבינה, והוא במבוכה. הפסוקים דלעיל מעוררים שתי שאלות:

- כיצד יש להבין את תגובת העם: "הלא על פי אין אֱ-לֹהֵי בְּקִרְבִּי מִצָּאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה"?
- מה משמעות החזרה על הסתרת הפנים בפסוקים?

מענה לשאלות אלו נמצא בפירושו **רמב"ן**:

"הסתרת אסתיר פני" – פעם אחרת, כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לא-להים ועל כי אין א-להים בקרבם מצאום הרעות האלה, היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בעבודה זרה, וכענין שאמר (יר' ב: לה) "הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל-אֲמַרְךָ לֹא תִטָּאֲתִי". ולכך אמר, כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בעבודה זרה, יסתיר עוד פנים מהם, **לא כמסתר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות, רק שיהיו בהסתרת פני הגאולה, ויעמדו בהבטחת פני רחמיו (ויק' כו: מד):** "וְאָף-גַּם-זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבֹתֵיהֶם לֹא-מֵאֲסָתִים וְלֹא-גְעַלְתִּים". עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה, כמו שנזכר למעלה (ל: ב) "וְיִשְׁבַּת עַד-ה' אֱ-לֹהֶיךָ".

אם כן, המענה לשאלה הראשונה הוא: העם הביע חרטה על חטאיו, אך לכלל תשובה מלאה עדיין לא הגיע משום שלא התוודה וידוי מלא על מעשיו. לכן בא עוד "הסתרת פנים" – לא על מנת להוסיף ולענוש את העם, אלא כדי לכוונו להתוודות כדבעי. גם מהות "הסתרת הפנים" השני אינה זהה לאזכור הקודם. בראשון העם נענש, ואילו "הסתרת הפנים" השני ימנע מהעם לראות את פני הגאולה עד אשר ישלימו, כאמור, את שלבי תשובתם.

לא כך מפרשים ספורנו¹ ור' יצחק עראמה² **ספורנו** כותב:

"וְאָנֹכִי הִסְתַּר אֶסְתִּיר פְּנֵי מַקְהָם", לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם, כי אמנם בכל מקום שיהיו תהיה שכינת מצויה שם, כאמרם ז"ל: בכל מקום שגלו ישראל, שכינה עמהם. אבל **אסתיר פני מהצילם.** "על כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה", הוא לעצמו. כי פנה אל אלהים אחרים. כי בצרות המוצאות אותם על מה שחטאו, הם אינם פונים אלי לעזרה בתשובה ובתפלה, אבל פונים להמלט באמצעות עובדי א"א.

* ד"ר יאיר ברקאי הוא ראש המכללה האקדמית הדתית למורים "ליפשיץ" בירושלים.

¹ ר' עובדיה ספורנו, פרשן איטלקי בן המאה ה'טו'.

² פרשן ספרדי בן המאה ה'טו', בפירושו "עקדת יצחק" על אתר. בשל הדמיון הרב בין שני הפירושים הסתפקתי במובאה מפירוש הספורנו.

דהיינו, העם פירש שלא כראוי את "הסתר הפנים" הראשון כשסבר שה' זנח אותם, ולכן פנה לעבודה זרה, והיסק מוטעה זה גרר את "הסתר הפנים" השני. אמור מעתה: אין מדובר כאן בשלבי חזרה בתשובה אלא בשני שלבים של ענישה. נבהיר אפוא: "הסתר פנים" אינו נטישת הבורא את האדם או את העם, אלא זוהי הרגשה סובייקטיבית של המתאונן, הטועה משום שאינו מוצא הסבר לשינוי במערכת היחסים שלו עם הבורא. בניסיון לעמוד על הקשר שבין "הסתר פנים" לצרות הבאות על האדם נעייין במזמור כ"ז בתהלים.³ נפתח עיוננו בציון העובדה שקיים דמיון בין הנאמר בפרשתנו ובין דברי המזמור, כפי שעולה מההשוואה שלהלן:

דברים לא יז	תהלים פרק כ"ז
וחרה אפי	אל תט באף (ט)
ביום ההוא ועזבתים	אל תעזבני (ט)
והסתרתי פני מהם	אל תסתר פניך ממני (ט)
והיה לאכל	לאכל את בשרי (ב)
ומצאהו רעות רבות וצרות	צרי (ב, יב)

כידוע, עדת האשכנזים נוהגת לקרוא מזמור זה מראש חודש אלול ועד שמיני עצרת בגלל זיקת המזמור לימים הנוראים. המזמור מחולק לשניים: פסוקים א-ו; ז-יג. פס' י"ד הוא קריאת עידוד לקורא ועומד לעצמו. בחלקו הראשון של המזמור המשורר מדבר על ה' כנסתר, ואין בו אפילו פנייה אחת אל ה' כנוכח. בחלק זה מובעת עמדה דתית של בטחון מוחלט בה'. המשורר חש בנוכחותו המתמדת של הבורא ועל כן אין הוא חש צורך בפנייה ישירה אל ה' כנוכח. חלקו השני של המזמור מתאפיין בפניית המשורר אל ה' כנוכח, אך דווקא בחלק זה מבטא המשורר חוסר ביטחון ומבקש מה' לבל יסתיר פניו ממנו. כלומר, בחלק הראשון של המזמור המשורר מרגיש שמערכת היחסים בינו ובין הקב"ה הייתה הרמונית, ואילו בחלק השני השתבשה המערכת והביאה אותו למסקנה שהוא במצב של "הסתר פנים". אלא שמסקנה זו מעוררת קושי: הסדר ההגיוני הוא שהמשורר היה במצוקה, בתחושה של "הסתר פנים", וכיוון שנושע הוא פוצח בשיר הלל לה' מושיעו. אך, כאמור, סדר הדברים הפוך במזמור, ולכאורה אינו הגיוני. נראה שהמבנה הנוכחי נועד ללמד רעיון אמוני חשוב: חייו של האדם מזמנים לו אירועים ותקופות שונים: לעתים הוא מרגיש בקרבת הבורא אליו על כל המשתמע מכך, ולעתים הוא חש שהוא מצוי במצב של "הסתר פנים". אך אל לו ליפול ברוחו גם אם אינו מוצא הסבר הגיוני למצב, אלא להמשיך להאמין ולהתחזק ברוח הפסוק המסיים את המזמור (יד): "קנה אֵל ה' חֶזֶק וְיִצְמַח לְךָ וְקָנָה אֵל ה'".

בימים אלה של עשרת ימי תשובה נחפשה דרכינו למצוא מסילות אל בורא עולם, גם אם ההרגשה היא, חלילה, כמאמר המזמור: "יִשָּׁב בְּסֶתֶר עֲלִיּוֹן בְּצֵל שְׁדֵי יְתָלוֹנָן" (תה' צא:א-ב). וגם אז: "אמר לה' מַחְסֵי וּמְצוֹדָתֵי אֶל־לְהִי אֶבְטַח בו'".
גמר חתימה טובה לכל בית ישראל.

³ לניתוח מעמיק של המזמור עיינו במאמרו של הרב אלחנן סמט, שהתפרסם במילי מעליותא חלק ד', הוצאת ישיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים. דברי בסעיף זה מבוססים על מאמר זה.